

Robert Zapart***KOŚCIOŁY ORAZ ZWIĄZKI WYZNANIOWE WOBEC
WYZWAŃ I ZAGROŻEŃ DLA BEZPIECZEŃSTWA
PAŃSTWA – PROBLEMY BADAWCZE**

Streszczenie

Ewolucja różnego rodzaju zagrożeń niesprzyjających podmiotowości państwa oraz postępujący wzrost współzależności międzynarodowej nie pozwalają mu na samodzielne zabezpieczenie się przed szeregiem destabilizujących czynników. Prowadzi to w następstwie do negatywnego zweryfikowania przekonania o jego samowystarczalności i uważniejszego spojrzenia na możliwe do wykorzystania zasoby obecnych w tej części sfery publicznej podmiotów pozarządowych. Z powodu wspomnianych przesłanek państwo musi zatem przywiązywać szczególne znaczenie do kooperatywnej współpracy z posiadającymi odmienne od niego instrumentarium, organizacjami pozarządowymi, wśród których poważną rolę pełnią, uzupełniając jego deficyty w zakresie bezpieczeństwa, kościoły i związki wyznaniowe. Przedmiotem rozważań było zaprezentowanie podstaw metodologii pozwalającej na określenie ich użyteczności w tym obszarze, a towarzyszyło im pytanie o zakres i możliwość jej zastosowania przy ewentualnym wyborze najlepszych z nich pod kątem wsparcia eliminacji określonych zagrożeń. Według stawianej przez autora tezy, pomocne mogą być koncepcje badawcze związane z naukami o zarządzaniu, które pozwalają swoimi procedurami efektywnie wesprzeć nauki o bezpieczeństwie w stworzeniu, opartej na weryfikowalnych empirycznych parametrach, analizie i ocenie tytułowych podmiotów pod kątem ich przydatności dla systemu bezpieczeństwa narodowego.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, kościoły, metodologia badań, państwo, podmioty pozarządowe, utylitaryzm, związki wyznaniowe

Wstęp

Pojęcie bezpieczeństwa bywa definiowane w różnoraki sposób, przy czym najczęściej jako wolność od zagrożeń stwarzających ryzyko dla przetrwania jednostki lub państwa. W szerszej perspektywie naukowej może to być ukierunkowane działanie na stworzenie warunków zapew-

* Uniwersytet Rzeszowski, e-mail: rzapart@ur.edu.pl, ORCID: 0000-0002-3590-1189.

niających niezakłóconą realizację interesów danego podmiotu w konkretnych warunkach otoczenia poprzez wykorzystanie szans, podejmowanie wyzwań, redukowanie możliwości ryzyka oraz przeciwdziałanie wszelkiego rodzaju zagrożeniom dla jego potrzeb¹. Jest to zatem stan nieustannie zmieniający się pod kątem odczuwalnych potrzeb i niedostatków wynikających z ich hierarchicznego rozmieszczenia w świadomości społecznej. Z perspektywy państwa towarzyszy temu szereg dodatkowych elementów, wśród których wyróżniamy: biologiczne możliwości przeżycia obywateli, integralność terytorialną, niezależność polityczną, swobodę międzynarodowego działania, ochronę własności, itp. Z tego też powodu jest to szerszy proces budowania stanu bezpieczeństwa wspólnoty mający na celu uzyskanie, za pomocą dostępnych sił i środków, odpowiedniego poziomu jej zorganizowania się pod kątem eliminacji różnego rodzaju zagrożeń. Ulega on wielu korektom związanym na przykład z rewolucją naukowo-techniczną, rosnącą współzależnością międzynarodową, problemami polityczno-społecznymi, wzrostem znaczenia podmiotów pozarządowych. W tym miejscu należy również wspomnieć o indywidualizujących poziom bezpieczeństwa państwa czynnikach: geograficznych (wielkość, położenie, charakterystyka terenu, klimat), ekonomicznych (wielkość zasobów, poziom rozwoju gospodarczego), ustrojowych (forma rządów, efektywność i zakres legitymizacji władzy), demograficznych (liczba oraz struktura ludności), historycznych (tradycja narodowa, doświadczenie z relacji wewnętrznych i zewnętrznych), psychologiczno-socjologicznych (stan świadomości obywateli i ich oceny otoczenia oraz poziom wewnętrznych podziałów), militarnych (liczebność i nowoczesność armii, poziom wydatków na zbrojenia), itp.².

Kolejnym założeniem metodologicznym jest istniejąca złożoność i wzajemna zależność czynników zagrażających państwu determinująca konieczność szerokiego spojrzenia na problem badawczy z wielu punktów widzenia, w tym: prakseologicznego, prawnego, społecznego, ekonomicznego. Nie można również pominąć kilku związanych z nim kryteriów: czasu (krótko-, średnio-, długofalowe), sposobu umacniania bezpieczeństwa (działania jednostronne, multilateralizm), przedmiotowego (powiązane środki polityczne, prawne, ekonomiczne, wojskowe, kulturowe)³. Każda z powyższych uwag jest poważnym wyzwaniem dla rozważań naukowych, a będąc

¹ A. Żebrowski, R. Żmigrodzki, *Informacja jednym z elementów bezpieczeństwa państwa – wybrane aspekty*, Kraków–Warszawa 2017, s. 29.

² K.A. Wojtaszczyk, *Bezpieczeństwo państwa – konceptualizacja pojęć* [w:] *Bezpieczeństwo państwa – wybrane problemy*, red. K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska, Warszawa 2009, s. 13.

³ P. Sienkiewicz, *Metodologia badań nad bezpieczeństwem* [w:] *Metody badań nad bezpieczeństwem i obronnością*, red. P. Sienkiewicz, Warszawa 2010, s. 29–34, 107–126.

uwzględniana, wnosi konstruktywny wkład w proces poznawczy, by przykładowo wspomnieć o możliwości badania warunków, kosztów, form efektywnego działania całego systemu bezpieczeństwa lub jego składowych⁴. Dla uzyskania wiarygodnej i kompleksowej oceny obiektu dociekań nie powinien on pozostawać zakładnikiem metodologii wyłącznie jednej z dziedzin naukowych, by wspomnieć w tym miejscu o z pewnością wiodących dla poruszanej problematyki naukach społecznych, a głównie naukach o bezpieczeństwie. Z perspektywy jej kompletności i wiarygodności należałoby dodatkowo uwzględnić dorobek nauk humanistycznych oraz innych pożądaných w procesie poznawczym dziedzin i dyscyplin naukowych. Prowadzone badania powinny zatem wykorzystywać modele, strategie, metody i techniki badawcze, a także doświadczenia wielu instytucji zajmujących się powiązаныmi z bezpieczeństwem aspektami życia społecznego. Muszą one jednak wykazywać przyczynowo-skutkowy związek w kontekście przyczyn i reakcji wobec występujących zagrożeń.

Przedmiotem poniższych rozważań będzie zaprezentowanie podstaw metodologii pozwalającej na określenie użyteczności tytułowych podmiotów pozarządowych dla systemu bezpieczeństwa państwa. Towarzyszyć im będzie pytanie o zakres i możliwość jej zastosowania przy ewentualnym wyborze najlepszych z nich pod kątem wsparcia eliminacji określonych zagrożeń. W świetle stawianej przez autora tezy pomocne mogą być metody i techniki związane z naukami o zarządzaniu, które pozwalają swoimi procedurami efektywnie wesprzeć nauki o bezpieczeństwie w wyselekcjonowanych segmentach badawczych. Literatura przedmiotu będzie obejmować wybrane prace teoretyków i praktyków, głównie z wymienionych dyscyplin naukowych, aczkolwiek dla zobrażowania określonych zjawisk zostaną również wykorzystane inne, nie związane z nimi publikacje.

Miejsce podmiotów pozarządowych w systemie bezpieczeństwa państwa

Ewolucja różnego rodzaju niesprzyjających podmiotowości państwa zagrożeń oraz postępujący wzrost współzależności międzynarodowej nie pozwalają mu na samodzielne zabezpieczenie się przed szeregiem destabilizujących czynników. Prowadzi to w następstwie do negatywnego zweryfikowania przekonania o jego samowystarczalności i uważniejszego spojrzenia na możliwe do wykorzystania zasoby obecnych w tej czę-

⁴ B. Kuc, Z. Ściborek, *Zarys metodologii nauk o bezpieczeństwie*, Toruń 2018, s. 120–124.

ści sfery publicznej podmiotów pozarządowych, których źródeł aktywności można doszukać się w bardzo odległej przeszłości. Przybierała ona początkowo postać bezinteresownej aktywności jednostek lub ich grup na rzecz innych potrzebujących wsparcia w małych ojczyznach. Przez wieki aktywnością w tym względzie wyróżniały się, działające samodzielnie lub na zlecenie państwa, kościoły i związki wyznaniowe. Z czasem dołączyły do nich inne podmioty, urynkawiając i prywatyzując szereg usług publicznych⁵. Ich zaletą było lepsze rozeznanie społecznych potrzeb, a także szybkość i efektywność reakcji samoorganizujących się jednostek, które swoją zespołową aktywnością uzupełniały ujawniające się w państwie deficyty⁶. Ten cywilizacyjny dorobek uwzględniono w fundamentach promowanego przez zachodnią cywilizację demokratycznego państwa prawnego, w których określono miejsce i rolę docenionych za swoją aktywność organizacji pozarządowych. Współcześnie mogą być one nie tylko wykonawcami, ale również inicjatorami realizowanych wspólnie z nim zadań, o ile poruszają się w dopuszczonych ramach współpracy. Niejednokrotnie pozwala to państwu wyręczać się nimi w wielu trudnych lub nieosiągalnych dla niego z różnych powodów powinnościach, o ile gwarantują one ich właściwe wykonanie. Posiadane przez nie instrumentarium łączymy współcześnie z niematerialnym oraz materialnym kapitałem ulokowanym w międzypodmiotowych zobowiązaniach, którego komponenty są trudne do bezpośredniego uchwycenia, ale są wśród nich z pewnością: kultura obywatelska, tworzenie sieci relacji, wzajemne zaufanie, a także zaangażowanie i zdolność do zbiorowego działania⁷.

Podmiotom *non-profit* towarzyszy system powiązanych z zaobserwowanymi potrzebami reakcji pozwalający im na adekwatną korektę pożądaney społecznie aktywności oraz nabywanie związanych z nimi nowych kompetencji. Jest to proces ich „uczenia się” obejmujący stworzenie odpowiednich ram koncepcyjnych, opracowanie planu ich wdrożenia, poszukiwanie mierników efektywności, wprowadzenie zamian

⁵ M.H. Kurlito, *Organizacje pozarządowe w działalności pożytku publicznego*, Warszawa 2008, s. 15–37; L. Hofreiter, *Wstęp do studiów bezpieczeństwa*, Kraków 2012, s. 50–59.

⁶ A. Skrabacz, *Organizacje pozarządowe w bezpieczeństwie narodowym Polski*, Warszawa 2006, s. 64.

⁷ K. Górka-Rożej, *Kapitał społeczny a budowanie odporności na zagrożenia w społecznościach lokalnych* [w:] *Globalne i lokalne perspektywy bezpieczeństwa państwa*, red. J. Maciejewski, M. Zawartka, S. Fiodorów, Wrocław 2018, s. 102–103; M. Rymśa, A. Hryniewiecka, P. Derwich, *Zasada pomocniczości państwa w Ustawie o działalności pożytku publicznego i wolontariacie* [w:] *Współpraca sektora obywatelskiego z administracją publiczną*, red. M. Rymśa, Warszawa 2004, s. 178.

oraz ocenę wyników działań⁸. Włączenie organizacji pozarządowych w fundamenty szeroko rozumianego bezpieczeństwa państwa dopuszczają konwencje międzynarodowe i porozumienia międzypaństwowe, dostrzegając we współpracy z nimi realizację zasady powszechności obrony oraz wskazując na posiadany przez nie potencjał, by wspomnieć o:

- możliwości tworzenia norm zachowań społecznych;
- operacyjności w zakresie świadczenia własnymi siłami i środkami różnych usług, w tym mediacji i pośrednictwa w rozwiązywaniu konfliktów;
- oddziaływaniu na opinię publiczną w istotnych dla egzystencji ludzkości przestrzeniach wspólnego lub regionalnego bezpieczeństwa;
- monitorowaniu potrzeb społecznych w zakresie bezpieczeństwa i przekazywaniu ich odpowiednim organom cywilnym i wojskowym;
- budowie zaangażowania wszystkich obywateli do realizacji powszechnego obowiązku obrony kraju;
- wspieraniu sił zbrojnych, służb oraz organów administracji rządowej i samorządowej w czasie kryzysów oraz wojny;
- kontrolowaniu podejmowanych przez państwa działań na rzecz bezpieczeństwa i nagłaśnianiu tych niezgodnych z prawem lub wolą społeczeństwa;
- prowadzeniu działalności edukacyjnej podtrzymującej tożsamość narodową i zobowiązania obywatelskie;
- przygotowywaniu pomocniczych dla państwa w obszarze bezpieczeństwa analiz, konsultowaniu projektów w tym zakresie, a także realizacji tych ostatnich w sytuacjach tego wymagających⁹.

Większość państw indywidualizuje podejście do współpracy z organizacjami pozarządowymi w sferze bezpieczeństwa, co jest pochodną zagrożeń oraz własnych zdolności do ich eliminowania. Najczęściej pełnią one funkcje tzw. społecznych ogniów obronnych, którym zleca się wykonywanie określonych czynności na rzecz podsystemu niemilitarnego, a w przypadku braku stosownych unormowań, popiera służącą bezpieczeństwu państwa aktywność¹⁰. Ich publiczną obecność w tych przestrzeniach precyzują zapisy najważniejszych dla państw dokumentów.

⁸ M. Cieślarczyk, A. Filipek, *Systemy bezpieczeństwa jako „organizacje uczące się”* [w:] *Od sztuki wojennej do bezpieczeństwa narodowego. Księga jubileuszowa z okazji siedemdziesięciolecia urodzin prof. dr. hab. Jacka Pawłowskiego*, Warszawa 2017, s. 40–43.

⁹ I. Ciosek, K. Kołodziejczyk, *Psychologia społeczna*, Wrocław 2008, s. 80–81; A. Skrabacz, *op.cit.*, s. 246.

¹⁰ M. Bujek, *Organizacja systemu obronnego RP w obliczu współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa militarnego* [w:] *W trosce o bezpieczne jutro. Reminiscencje i zamierzenia*, red. A. Bolewski, J. Farysej, Poznań 2018, s. 21–22.

W przypadku Polski należy wspomnieć o Konstytucji RP, w której podkreśla się konieczność współpracy z podmiotami pozarządowym dla „dobra człowieka i dobra wspólnego”¹¹, a także, bazującej na jej fundamentach Strategii Bezpieczeństwa RP, gdzie wskazuje się na ich udział w tworzeniu systemu obrony powszechnej poprzez między innymi budowanie wraz z nimi zrozumienia dla rozwoju odporności i zdolności obronnych kraju oraz udział w kompleksowym zabezpieczeniu jego odporności na zagrożenia niemilitarne i militarne¹².

Napięcia pomiędzy *profanum* a *sacrum*

Kościoły i związki wyznaniowe, docierając do laicyzującego się społeczeństwa z ważnym publicznie metaprzekazem promującym dobro wspólne, starają się budzić jego zainteresowanie sprawami publicznymi, mediują pomiędzy stronami sporów i mobilizują je do wspólnych działań, zabierają głos w istotnych, a niekoniecznie religijnych kwestiach, docierają do szerokiego audytorium (także spoza swoich członków), jak również niejednokrotnie wychodzą z propozycją innego porządku świata, który może stanowić dla wielu interesującą alternatywę. Czasami bywają głosem „krytycznego sumienia” dla rządzących elit¹³. Osiągnięty status pozwala prowadzić im szeroką działalność publiczną, która może być normatywnie i finansowo wspierana przez państwo, jeżeli skutecznie uzupełnia jego deficyty. Niejednokrotnie narażają się one przy tym na krytykę i ograniczenia, które są pochodną bieżącej sytuacji politycznej¹⁴. Granicę aktywności wspomnianych „publicznych aktorów” w „niepublicznych rolach” stanowi, z jednej strony, konieczność zachowania przez nie tożsamości religijnej, natomiast z drugiej, pożytek z ich funkcjonalnego i oczekiwanego społecznie wkładu w życie publiczne. Niejednokrotnie barierę w pozyskaniu przez państwo zasobów kościołów

¹¹ Art. 25 Konstytucji RP (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483).

¹² *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2020, s. 15.

¹³ P. Fiala, *Laboratorium sekularyzacji. Kościół i religia w społeczeństwie niereligijnym*, Kraków 2016, s. 23–24; R. Zapart, *The Catholic Church and the threats and challenges to Poland's security in the 20th and 21st centuries: selected methodological issues* [w:] *The Church in the Face of Crises and Challenges over the Centuries. Selected Issues from the History of the Church*, red. M. Nabożny, M. Wysocki, Göttingen 2023, s. 138–139; S. Sowiński, *Kościół w przestrzeni publicznej. Aktor czy rola?* [w:] *Politologia religii*, red. M. Marczevska-Rytko, D. Maj, Lublin 2018, s. 43–46.

¹⁴ R. Zapart, *Polityka, wojsko i religia w II Rzeczypospolitej. Kościół katolicki wobec zagrożenia bezpieczeństwa państwa w latach 30. XX wieku* [w:] *W trosce o bezpieczne jutro. Reminiscencje i zamierzenia*, red. A. Kurkiewicz, J. Farysej, Poznań 2017, s. 394–395.

i związków wyznaniowych stanowi ich odmienny stosunek do jego zasad i działań. W przypadku nadmiernej rozbieżności aksjologicznej trudno doszukiwać się pożądanej przez nie użyteczności, aczkolwiek można zaobserwować wyjątki w tym zakresie będące następstwem określonej bliskości ideowej lub związanej z nagłymi potrzebami państwa. Czasami też uzyskane od tego ostatniego świadczenie jest rekompensatą za udzielone wcześniej wsparcie w rozwiązywaniu jego wewnętrznych problemów. Państwo-beneficjent niechętnie będzie przyznawało, że świadomie pozostawia kościołom i związkom wyznaniowym niektóre obszary działania, pomimo formalnego obowiązku i posiadania kompetencji władczych w tych zakresach. Niekoniecznie będzie upubliczniać brak własnej woli lub możliwości pełnego zabezpieczenia podległymi sobie siłami i środkami występujących potrzeb publicznych, bowiem podważałoby to pokładane w nim i w jego służbach społeczne zaufanie. W następstwie z niepełnego obrazu sytuacji społeczeństwo nie będzie w stanie obiektywnie dostrzec i ocenić tegoż zakresu wsparcia, wartościować go pod kątem użyteczności, poszukiwać alternatyw, a następnie porównać efektywność realizacyjną¹⁵.

Niezwykle istotnym zagadnieniem z perspektywy badań relacji państwo – kościoły i związki wyznaniowe jest ich status i potencjał społeczny odzwierciedlony najczęściej w:

- a) podstawach funkcjonowania (uprzywilejowanie lub brak formalnych wyróżnień na tle innych organizacji pozarządowych);
- b) kapitale niematerialnym (idee, formy i zasięg społecznego oraz międzynarodowego oddziaływania, doświadczenia ze współpracy z różnymi podmiotami);
- c) kapitale materialnym (obiekty, środki finansowe oraz zaplecze do ich pozyskiwania);
- d) liczbie wiernych oraz sympatyków;
- e) powiązaniach i wsparciu zewnętrznym.

Wymienione elementy są nierozzerwalnie związane z dalszymi dociekaniem naukowymi, które będą ogniskować się wokół poszukiwania optymalnego modelu oceny sektorowej i ogólnej użyteczności tytułowych podmiotów dla systemu bezpieczeństwa państwa.

Problem doboru właściwej metodologii badań

Bezpieczeństwo państwa, podobnie jak u jednostek, stanowi wartość uniwersalną i powszechnie cenioną podstawę egzystencji, bez względu

¹⁵ *Idem, Kościół katolicki w Polsce wobec nowych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego, „Polityka i Społeczeństwo”, 2022, nr 3, s. 221–227.*

na pozostałe uwarunkowania podmiotowe. Troska o nie należy do realizowanych wspólnie z państwem zadań, które są wykonywane za pośrednictwem dostępnych stronom metod i środków politycznych, militarnych, społecznych, gospodarczych. Jego znaczenie podkreśla obywatelskie przyzwolenie na czasowe ograniczanie posiadanych praw i wolności w okresach wspartych obiektywnymi przesłankami, nawet za cenę ryzyka nadużywania przez państwo powierzonych mu uprawnień¹⁶. Staje się ono zatem przedmiotem analiz według różnych kryteriów i klasyfikacji istotnych dla związanego z nim podmiotu lub procesu. Biorąc pod uwagę jego szerokie rozumienie, możemy wyróżnić trzy wiodące definiujące je kryteria: podmiotowe, przedmiotowe oraz funkcjonalne. W przypadku pierwszego mówimy o bezpieczeństwie jednostki, grup społecznych i narodu w kontekście całości oraz państwa jako suwerennej organizacji politycznej. W drugim, o występującym bezpieczeństwie politycznym, militarnym, ekonomicznym, społecznym, kulturowym, ideologicznym, ekologicznym czy też informacyjnym. Trzecie wiążemy z bezpieczeństwem funkcjonalnym (procesualnym), ogniskując uwagę wokół zmiennych w czasie, subiektywnych i obiektywnych aspektów życia publicznego rozumianych jako stan lub też proces budowania jego bezpieczeństwa. W każdym z wymienionych kryteriów dostrzega się wielowymiarowość systemu ochrony państwa oraz wynikającą z dynamicznie zachodzących w świecie zmian współzależność od innych podmiotów (krajowych i międzynarodowych). Współcześnie istotną rolę przypisuje się tym ich relacjom, które maksymalizują korzyści i użyteczność.

Bezpieczeństwo, pozostając nadrzędną wartością nad innymi sferami aktywności społecznej, z którymi jest często powiązane, nie może być od nich rozpatrywane odrębnie. W konsekwencji wykazuje ono swój multidyscyplinarny charakter¹⁷. Oznacza to konieczność szerokiego wieloaspektowego, systemowego spojrzenia na przedmioty i podmioty badań, które powinny uwzględniać relacje pomiędzy nimi, zmienność oraz różnorodność występujących zagrożeń, jak również procedury oraz instytucje zajmujące się ich eliminacją. Pomocna w pewnym zakresie może być wywodząca się z nauk społecznych metoda opisowo-korelacyjna, na którą składają się:

- opis podmiotu badań (problemy z pozyskaniem pożądanych parametrów);
- studium przypadku (dogłębne i bazujące na przykładach badania podmiotu i jego reakcji na sytuację);

¹⁶ A. Skrabacz, *op.cit.*, s. 47.

¹⁷ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe. Podstawowe kategorie, dylematy pojęciowe i próba systematyzacji*, Warszawa 2010, s. 16.

- badania archiwaliów (możliwe braki utrudniające wnioskowanie, zjawiska przeszłe nieopisane lub nowe niemające odniesień);
- sondaże (problemy z grupą reprezentatywną, trudność w uzyskaniu danych wrażliwych związanych z wyznaniem, możliwe uprzedzenia do kościołów lub związków wyznaniowych).

Nie będzie ona jednak w pełni zadowalająca, jeżeli będziemy oczekiwać szerszej oceny rzeczywistości, by wspomnieć o genezach zjawisk czy też zachowaniach społecznych. Z perspektywy tytułowej problematyki można zatem rozważać wykorzystanie dwóch nieco innych modeli badawczych, a mianowicie modelu podmiotowo-przedmiotowego, w ramach którego analizujemy bezpieczeństwo jednostki lub państwa, biorąc pod uwagę ich reakcję na zagrożenia w aspekcie politycznym, militarnym, ekonomicznym, społecznym, ekologicznym, itp., a także modelu holistycznego uwzględniającego poza wymienionymi inne ważne aspekty, w tym na przykład historyczne i kulturowe¹⁸. Ten drugi model oddaje w największym stopniu utylitaryzm specyficznie ułożonych w systemie bezpieczeństwa tytułowych podmiotów, w tym genezę ich aktywności oraz społecznego oddziaływania, co oznacza konieczność uwzględnienia w procesie badawczym nie tylko wywodzących się z nauk społecznych nauk o bezpieczeństwie, a także innych dziedzin i dyscyplin naukowych, o ile wykazują one związek przyczynowo-skutkowy z występującymi zagrożeniami i metodami ich eliminacji. Za multidyscyplinarnym podejściem do wspomnianego problemu badawczego przemawia zatem skala i zakres tych ostatnich oraz poziom zaangażowania podmiotów pozarządowych w system bezpieczeństwa państwa.

Pomocne w obronie powyższego stanowiska może być przywołanie jednego z wielu przykładów. W opublikowanym w monografii *Zarządzanie bezpieczeństwem* artykule *Aktywność fizyczna człowieka jako realizacja potrzeby bezpieczeństwa* związani z naukami o zdrowiu autorzy dowodzą, iż człowiek poddany fizycznemu kształceniu może czuć się w większym stopniu bezpieczny, jeżeli wdroży trening wykazujący granice możliwości jego ciała i zachęcający go jednocześnie w przypadku zaobserwowanych efektów do dalszej intensywnej pracy. Nagrodą za ten trud ma być „poczucie bezpieczeństwa”¹⁹. W kolejnych zdaniach utrzymują, iż „wszechstronna sprawność fizyczna człowieka może stać się jego płaszczem ochronnym przeciwko niebezpieczeństwom”²⁰.

¹⁸ M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Siedlce 2011, s. 146–148.

¹⁹ D. Ambroży, T. Ambroży, *Aktywność fizyczna człowieka jako realizacja potrzeby bezpieczeństwa* [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem*, red. P. Tyrała, Kraków 2000, s. 137.

²⁰ *Ibidem*.

W kontekście poruszanej problematyki nasuwa się w tym w miejscu wiele pytań dotyczących zdefiniowania, wynikających z powodu wspomnianych wcześniej zaniedbań, zagrożeń, a następnie sposobów ich późniejszej eliminacji. Jednym z nich byłoby pytanie o zakres obecności w tym procesie podmiotów pozarządowych, w tym tych tytułowych, na przykład z perspektywy bezpieczeństwa militarnego i związanego z nim potencjalnego spadku możliwości mobilizacyjnych państwa. Można byłoby również obserwować ich reakcje na „zaniedbywanie się” jednostek w zakresie kultury fizycznej z perspektywy przyszłego poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego i społecznego państwa.

Prawidłowe przeprowadzenie procesu oceny reakcji tytułowych podmiotów pozarządowych, tylko w ramach wskazanego przykładu, wymaga sięgnięcia do genezy ich obecności w przestrzeni publicznej i ewentualnie prezentowanych wcześniej stanowisk w sferze kultury fizycznej. Oznacza to chociażby konieczność wykorzystania metod badawczych utożsamianych z naukami humanistycznymi, jak również materiałów źródłowych związanych z reprezentowaną przez nie doktryną i jej publicznym oddziaływaniem, a zatem z naukami teologicznymi. Z pewnością w zrozumieniu zależności i mechanizmów całego procesu zwrotnej reakcji niezbędne byłoby również wsparcie innych, powiązanych ze zdefiniowaniem i eliminacją mieszczących się w tej badanej sferze kultury fizycznej zagrożeń, dyscyplin naukowych wywodzących się z nauk społecznych, by wspomnieć o naukach prawnych określających możliwości funkcjonowania kościołów i związków wyznaniowych w przestrzeni publicznej, naukach o polityce i administracji pozwalających badać ich relacje z przedstawicielami suwerena, czy też socjologicznych zajmujących się emocjami społecznymi. Nasuwa się w tym miejscu kluczowe pytanie o kres definicyjnych poszukiwań i możliwości pełnego określenia zakresu i poziomu współpracy wspomnianych podmiotów z państwem, nie tylko w tym niewielkim studialnym zakresie, ale szerzej w ramach subsydiarnego uzupełnienia jego systemu bezpieczeństwa. Można w tym miejscu postawić roboczą tezę, że przy nieustannie zachodzących zmianach cywilizacyjnych i podążającymi za nimi nowymi rodzajami zagrożeń nie będzie to w pełni możliwe, aczkolwiek pozostanie zawsze przestrzeń wspólnych działań, ale też z różnych powodów trwałej lub czasowej indyferentności. Aby zatem w najwyższym stopniu użytkownie wykorzystać potencjał kościołów i związków wyznaniowych dla systemu bezpieczeństwa narodowego, który jest, jak odnotowuje Bernard Wiśniewski, „kształtowaniem odpowiedzi na zapotrzebowania w zakresie ochrony wartości szczególnie istotnych, uznanych za priorytetowe (ochrona życia, zdrowia, środowiska, mienia) do niezakłó-

conego funkcjonowania i rozwoju jednostek, społeczeństw czy też całych państw”, należy uwzględnić szerszy zakres parametrów i źródeł pozwalających na wyciągnięcie optymalnych z perspektywy trafności wniosków²¹. Pomimo wskazanych problemów związanych z wielością towarzyszących poruszanej problematyce pytań, priorytetem pozostanie, ze względu na budowaną samodzielność w naukach społecznych, zwracanie szczególnej uwagi na metodologię badań towarzyszących naukom o bezpieczeństwie. One bowiem powinny odpowiadać na kluczowe pytanie dotyczące skutecznej reakcji na występujące dla jednostek i wspólnoty zagrożenia.

Zarys oceny użyteczności kościołów i związków wyznaniowych dla systemu bezpieczeństwa państwa

Budowanie koncepcji użyteczności tytułowych podmiotów sprowadza się do takiego zorganizowania procesu badawczego, w którym na początku określa się rodzaj i skalę zagrożeń (od uznanych za najbardziej istotne, po te najmniej dolegliwe), a następnie, na podstawie odpowiednich kryteriów, analizuje się ich zwrotne reakcje²². Najwłaściwszym rozwiązaniem pod kątem maksymalizowania korzyści (ocen) w tym zakresie jest sprowadzenie dostępnych różnego rodzaju danych opisowych do postaci liczb. Można je próbować przetransponować do tej formy, opierając się na narzędziach stosowanych w naukach o zarządzaniu.

Pierwszym krokiem w procesie badawczym winno być zgromadzenie informacji, które potencjalnie mogą mieć wpływ na kolejne kroki, a są związane z wybranym wymiarem (rodzajem) bezpieczeństwa. Następnie należy wyselekcjonować towarzyszące mu zagrożenia, przypisując pierwotnym formom opisowym (zagrożenie bardzo niskie, niskie, średnie, wysokie, maksymalne) odpowiadające im wartości liczbowe (na przykład od 1 do 10). W przypadku braku dostępnych dla ich sklasyfikowania pod kątem dolegliwości danych empirycznych można już na pierwszym etapie wesprzeć się przy ich transpozycji metodami heurystycznymi, by wspomnieć o zespołowej „burzy mózgów” czy też liście kontrolnej (informacyjnej)²³. Przy dużej liczbie zidentyfikowanych zagrożeń i problemów z określeniem ich poziomu dolegli-

²¹ B. Wiśniewski, *Bezpieczeństwo w teorii i w badaniach naukowych*, Szczytno 2021, s. 83.

²² W przygotowaniu artykułu: *Koncepcja weryfikacji użyteczności organizacji pozarządowych dla systemu bezpieczeństwa państwa*.

²³ J. Supernat, *Techniki organizacyjne i organizatorskie*, Wrocław 2003, s. 183–194.

wości w kolejnym kroku warto skorzystać z analizy Pareta zwanej również metodą ABC. Polega ona na spojrzeniu na problem z perspektywy przyczyn z podziałem na trzy grupy: A – przyczyny najważniejsze, B – przyczyny dość ważne, C – przyczyny o marginalnym znaczeniu. Czasami w literaturze przedmiotu używa się określenia *concentration analysis*, rozumianego jako podejmowanie decyzji w odniesieniu do tych przestrzeni, w których będą one najbardziej użyteczne. Oparta jest ona na regule, zgodnie z którą to, co jest najbardziej istotne, stanowi tylko niewielki procent tego, co jest przedmiotem analiz. Nosi ona także nazwę reguły 80/20 związanej z procesem podejmowania decyzji, gdzie 80% problemów wynika z 20% możliwych przyczyn (przyczyn A – najważniejszych) ich powstawania²⁴. Stosuje się ją w sytuacji, kiedy naszym celem jest przeciwdziałanie zjawiskom negatywnym o największej częstotliwości występowania, jak również zjawiskom przysparzającym największych kosztów. Towarzyszący analizom diagram Pareto jest narzędziem umożliwiającym hierarchizację czynników wpływających na badane zjawisko, pokazującym zarówno względny, jak i bezwzględny rozkład rodzajów błędów, problemów lub przyczyn ich powstania.

Przyjmując powyższą metodologię pod kątem poruszanej problematyki, możemy podjąć próbę wyselekcjonowania tych najbardziej dotkliwych dla państwa zagrożeń, pozostawiając 80% pozostałych jako mniej istotnych pod kątem ewentualnego szybkiego wdrożenia procedur kontrreakcji. Nie oznacza to ich porzucenia w tym względzie, lecz wyłączenie ich zhierarchizowanie. Suma osiągniętych w procesie transpozycji najwyższych liczb powinna pozwolić zbudować listę rankingową zagrożeń dotyczących wybranego wymiaru bezpieczeństwa, która może zostać ograniczona metodą ABC do tych najbardziej systemowo dotkliwych i ważnych z perspektywy ich eliminacji. Przypomnijmy, że dla ogólnych celów badawczych zostały przyjęte wspomniane skale ocen odpowiadające ogólnym opisom lub dostępnym danym statystycznym. Ich uporządkowanie i transpozycja może być związana z pracą indywidualną lub szerszych, także multidyscyplinarnych, zespołów wykorzystujących wspomniane metody heurystyczne.

Stanowisko kościołów i związków wyznaniowych wobec zagrożeń związanych z wybranym wymiarem bezpieczeństwa odzwierciedlać będzie technika macierzy polegająca na tworzeniu tablicy, w której cechy analizowanego zagadnienia tworzą stosowne wiersze i kolumny. Miejscom ich przecięcia z największymi wartościami będą odpowiadać

²⁴ *Ibidem*, s. 176–177; U. Bąkowska-Morawska, *Techniki decyzyjne i organizatorskie – ujęcie praktyczne*, Wałbrzych 2008, s. 90–92.

formy pożądaney użyteczności wspomnianych podmiotów²⁵. Właściwa ocena ich reakcji na najbardziej dolegliwe (także ewentualnie wszystkie wyselekcjonowane) zagrożenia związane z wybranymi wymiarami bezpieczeństwa winna opierać się na zgromadzonych na temat kościołów i związków wyznaniowych danych obejmujących m.in.: wolę ich działania, aksjologię (idee, komunikaty), posiadane zasoby (materialne, niematerialne wpływy na liczbę wiernych, pozycję w świecie, itp.), doświadczenia z przeszłości, efektywność bieżącą oraz potencjał na przyszłość (możliwe wykorzystanie rachunku prawdopodobieństwa), itp. Również na tym etapie można korzystać z technik heurystycznych, przypisując w odniesieniu do poszczególnych zagrożeń poziom reakcji danego podmiotu, na przykład: brak zaangażowania – 0 pkt, niski poziom – od 1 do 3 pkt, średni poziom – od 4 do 6 pkt, wysoki poziom – od 7 do 8 pkt oraz maksymalny poziom kontrreakcji – od 9 do 10 pkt. Zestawienie wartości tworzy ranking odzwierciedlający użyteczność poszczególnych kościołów i związków wyznaniowych w różnych wymiarach bezpieczeństwa, pozwalając następnie połączyć ją z prowadzonymi przez państwo politykami sektorowymi. Można się również pokusić o stworzenie kompleksowego raportu w tym zakresie obejmującego całokształt współpracy, a w następstwie poprawić funkcjonowanie całego systemu bezpieczeństwa i skorygować pod pożądanym kątem wzajemne relacje.

Zakończenie

Eliminacja wielowymiarowych i wielorodzajowych zagrożeń odbywa się dzięki stworzeniu systemu obrony powszechnej opartego na wysiłku całego narodu, w tym także przy wsparciu grupy zainteresowanych ich negatywnymi skutkami podmiotów pozarządowych. Są wśród nich kościoły i związki wyznaniowe, które z uwagi na charakter swojej aktywności publicznej mogą stanowić istotny rezerwuuar uzupełniający deficyty aktywów państwa w tym zakresie.

Pomocne we właściwej ocenie ich wzajemnych relacji będą metody badawcze wykorzystywane w naukach społecznych oraz humanistycznych, które w największym stopniu pozwalają na ocenę ich użyteczności z perspektywy wiodących dla poruszanej problematyki nauk o bezpieczeństwie. Zaproponowany holistyczny model badawczy pozwala dostrzec do szeregu przesłanek dotyczących współpracy lub indyferentności, do których należą, między innymi, geneza działania wybranych podmiotów oraz ich zasięg i skuteczność społecznego oddziaływania. Transpo-

²⁵ H. Przybyła, Z. Korban, *Nowe techniki organizatorskie*, Gliwice 2011, s. 51.

zycja danych opisowych do liczb, a następnie zastosowanie metodologii jednej z nauk społecznych (nauki o zarządzaniu) może ten proces w części usprawnić, budując ranking tych kościołów i związków wyznaniowych najbardziej użytecznych w jednym wymiarze bezpieczeństwa państwa, kilku lub dla całego systemu. Łączy się już na tym etapie szereg problemów i wyzwań badawczych związanych z niedookreślonością deficytów wspólnoty, właściwym zdefiniowaniem wymiarów (rodzajów) bezpieczeństwa i towarzyszących im zagrożeń oraz powiązanych polityk sektorowych, a także ze zmianami cywilizacyjnymi, których pochodną są korekty lansowanych przez strony idei i zmieniające się zasoby. Należy również brać pod uwagę procesowe ograniczenie wynikające z istnienia labilnej granicy pomiędzy państwem a kościołami i związkami wyznaniowymi, którą wyznacza obowiązek doboru przez to pierwsze tylko tych podmiotów pozarządowych, które wnoszą pożądany wkład w system jego bezpieczeństwa, natomiast w przypadku tych drugich, konieczność zachowania wierności własnej doktrynie religijnej. Nie powinno one jednak znacząco wpływać na ryzyko utraty przez państwo posiadanych przez tytułowe podmioty pożądanych przez nie aktywów. Zaproponowane rozwiązania mogą być zatem niezwykle pomocne w analizie i ocenie tytułowych podmiotów pod kątem ich użyteczności dla systemu bezpieczeństwa narodowego.

Bibliografia

- Ambroży D., Ambroży T., *Aktywność fizyczna człowieka jako realizacja potrzeby bezpieczeństwa* [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem*, red. P. Tyrała, Kraków 2000.
- Bąkowska-Morawska U., *Techniki decyzyjne i organizatorskie – ujęcie praktyczne*, Wałbrzych 2008.
- Bujek M., *Organizacja systemu obronnego RP w obliczu współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa militarnego* [w:] *W trosce o bezpieczne jutro. Reminiscencje i zamierzenia*, red. A. Bolewski, J. Farysej, Poznań 2018.
- Cieślarczyk M., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Siedlce 2011.
- Cieślarczyk M., Filipek A., *Systemy bezpieczeństwa jako „organizacje uczące się”* [w:] *Od sztuki wojennej do bezpieczeństwa narodowego. Księga jubileuszowa z okazji siedemdziesięciolecia urodzin prof. dr. hab. Jacka Pawłowskiego*, Warszawa 2017.
- Ciosek I., Kołodziejczyk K., *Psychologia społeczna*, Wrocław 2008.
- Fiala P., *Laboratorium sekularyzacji. Kościół i religia w społeczeństwie niereligijnym*, Kraków 2016.
- Górska-Rożej K., *Kapitał społeczny a budowanie odporności na zagrożenia w społecznościach lokalnych* [w:] *Globalne i lokalne perspektywy bezpieczeństwa państwa*, red. J. Maciejewski, M. Zawartka, S. Fiodorów, Wrocław 2018.
- Hofreiter L., *Wstęp do studiów bezpieczeństwa*, Kraków 2012.

- Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe. Podstawowe kategorie, dylematy pojęciowe i próba systematyzacji*, Warszawa 2010.
- Konstytucja RP (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483).
- Kuc B., Ściborek Z., *Zarys metodologii nauk o bezpieczeństwie*, Toruń 2018.
- Kurleto M.H., *Organizacje pozarządowe w działalności pożytku publicznego*, Warszawa 2008.
- Przybyła H., Korban Z., *Nowe techniki organizatorskie*, Gliwice 2011.
- Rymśa M., Hryniewiecka A., Derwich P., *Zasada pomocniczości państwa w Ustawie o działalności pożytku publicznego i wolontariacie* [w:] *Współpraca sektora obywatelskiego z administracją publiczną*, red. M. Rymśa, Warszawa 2004.
- Sienkiewicz P., *Metodologia badań nad bezpieczeństwem* [w:] *Metody badań nad bezpieczeństwem i obronnością*, red. P. Sienkiewicz, Warszawa 2010.
- Skrabacz A., *Organizacje pozarządowe w bezpieczeństwie narodowym Polski*, Warszawa 2006.
- Sowiński S., *Kościół w przestrzeni publicznej. Aktor czy rola?* [w:] *Politologia religii*, red. M. Marczevska-Rytko, D. Maj, Lublin 2018.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2020.
- Supernat J., *Techniki organizacyjne i organizatorskie*, Wrocław 2003.
- Wiśniewski B., *Bezpieczeństwo w teorii i w badaniach naukowych*, Szczepiń 2021.
- Wojtaszczyk K.A., *Bezpieczeństwo państwa – konceptualizacja pojęć* [w:] *Bezpieczeństwo państwa – wybrane problemy*, red. K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska, Warszawa 2009.
- Zapart R., *Kościół katolicki w Polsce wobec nowych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego*, „Polityka i Społeczeństwo”, 2022, nr 3.
- Zapart R., *Polityka, wojsko i religia w II Rzeczypospolitej. Kościół katolicki wobec zagrożenia bezpieczeństwa państwa w latach 30. XX wieku* [w:] *W trosce o bezpieczne jutro. Reminiscencje i zamierzenia*, red. A. Kurkiewicz, J. Farysej, Poznań 2017.
- Zapart R., *The Catholic Church and the threats and challenges to Poland's security in the 20th and 21st centuries: selected methodological issues* [w:] *The Church in the Face of Crises and Challenges over the Centuries. Selected Issues from the History of the Church*, red. M. Nabożny, M. Wysocki, Germany 2023.
- Żebrowski A., Żmigrodzki R., *Informacja jednym z elementów bezpieczeństwa państwa – wybrane aspekty*, Kraków–Warszawa 2017.

The churches and religious associations in the face of challenges and threats to state security – research problems

Abstract

The evolution of various types of threats unfavorable to the state's subjectivity, as well as the progressive increase in international interdependence, do not allow it to defend itself against a number of destabilizing factors. This consequently leads to a negative verification of the belief in its self-sufficiency and a more careful look at the possible resources of non-governmental entities present in this part of the public sphere. Because of the above-mentioned premises, the state must therefore attach particular importance to cooperative cooperation with non-governmental organizations that have alternative to it tools, among which churches and religious associations play a significant role, supple-

menting its security deficits. The object of the discussion was to present the basis of the methodology that makes it possible to determine their utilitarianism in this area, supported by the question of its scope and applicability in the possible selection of the best of them in terms of supporting the elimination of specific threats. According to the thesis stated by the author, helpful can be the research concepts associated with management sciences, which allow with their procedures to effectively support the security sciences in the creation, based on verifiable empirical parameters, the analysis and evaluation of the title entities in terms of their usefulness for the national security system.

Keywords: security, churches, research methodology, state non-governmental organisations, utilitarianism religious associations